

CRKVA POHOĐENJA BLAŽENE DJEVICE MARIJE U VOĆINU

Povijesni prikaz nastanka

Crkva Pohođenja Blažene Djevice Marija u Voćinu, mjestu na sjeverozapadnim obroncima Papuka, jedno je od najteže stradalih katoličkih svetišta u srpskoj agresiji na Hrvatsku, a ujedno ta stara gotička crkva spada među najteže oštećene spomenike hrvatske kulturne baštine. Namjerno je razorena miniranjem u povlačenju pred osloboditeljima u noći 13. prosinca 1991. To i nije bilo posebno teško jer je u njoj bilo skladište municije. Više od polovice zgrade srušeno je do temelja, a u ostalim su dijelovima zidovi ostali metar do dva iznad zemlje, jedino je zid svetišta pridržan zvonikom zadržan gotovo u punoj visini. No to nije bilo prvo rušenje ove neobične crkve koja je u pet stoljeća postojanja više od polovice vremena bila potpuno izvan funkcije. Bila je netom obnovljena, a 29. travnja 1984. posvetio ju je ondašnji zagrebački nadbiskup, kardinal mons. Franjo Kuharić.

Crkva je građena krajem 15. st., a otprilike pola stoljeća poslije, 1543., Voćin je pao u turske ruke. Dotadašnja utvrda i trgovište postali su turska tvrđava, a tri su voćinske crkve prepuštene postupnom propadanju. Kada je Voćin 1687., nakon stoljeće i pol ponovno osvojila hrvatska vojska, malobrojno se stanovništvo više nije ni sjećalo kome su crkve bile posvećene. Zna se da je kamenje crkava upotrijebljeno za obnovu utvrde, a do sredine 18. st., kada je jedna od srednjovjekovnih crkava obnovljena, nestale su ruševine preostalih dviju crkava. Nakon stoljeća i pol obnove i uzdizanja Voćina, u I. je svjetskom ratu zapaljen voćinski dvorac, a u II. svjetskom ratu Nijemci su u povlačenju 1944. zapalili i mjesto i crkvu. U 20. st. prošlo je punih 40 godina do stavljanja crkve pod

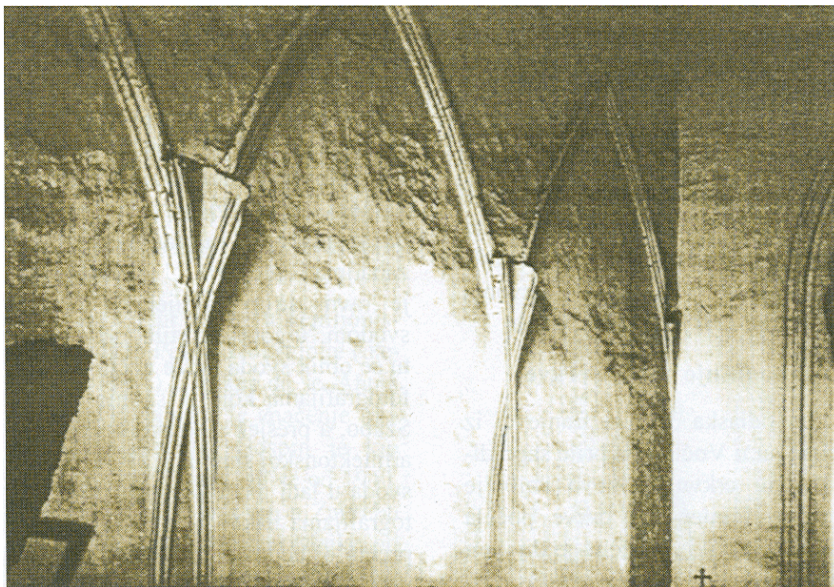
CHURCH OF THE VISITATION OF THE BLESSED VIRGIN MARY IN VOĆIN

The old gothic church in Voćin, built in the late 15th century, was out of use for more than a half of its long existence. During the Turkish times it was abandoned and roofless, and the monastery next to it was completely demolished. It was renovated and put to its primary use after the withdrawal of Turks, and was once again renovated in the early 20th century. It was burned down in the second world war, only to be renovated and consecrated in 1984. The church was completely destroyed by mines during the recent war and military upheavals. After the cessation of hostilities the decision was made to restore the initial appearance of the church, and it now seems that this idea is being put to practice, despite difficulties, quite successfully. The biggest problems in this latest renovation, which started in 2002, have been huge and highly expensive stone dressing works. The builders have so far renovated the belfry, portals and walls up to the first cornices.

krov, da bi potom, kao što smo rekli, ta vrijedna građevina neobične sudbine stajala u ruševinama do današnjih dana.

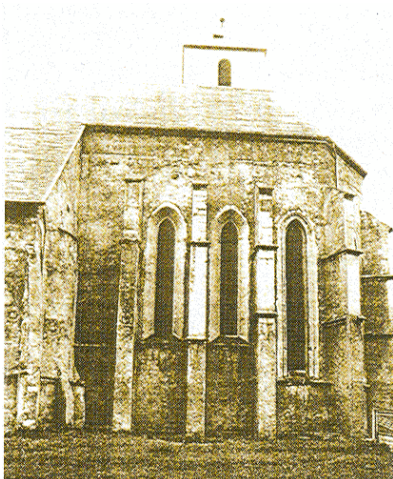
Svi se stručnjaci koji su pisali o tom relativno dobro očuvanom djelu kasne gotike u sjevernoj Hrvatskoj slažu da je građena ili krajem ili u prvim godinama 16. st. Voćin se inače prvi put spominje 1334. u popisu župa zagrebačke biskupije kada se navodi "crkva Sv. Nikole u podgrađu Voći-

na". Voćin je u to doba držalo lokalno plemstvo Voćinskih iz plemena Aba (mađ. Atinai, a nazivali su se i Othyn odnosno Athyn). Oni su izumrlili 1434., a potom su ga držali Gorjanski, također do izumiranja 1484. Tada Voćin prema ondašnjim običajima pripada kralju Matiji Korvinu, od 1490. njegovu sinu Ivanišu Korvinu, a onda od 1515. Benediktu Batthyanyju. Ta plemićka obitelj drži Voćin sve do dolaska Turaka.

Zid s lukovima na fotografiji G. Szaba iz 1914.

Da je mjesto imalo određenu važnost saznajemo posredno iz nekoliko uzgrednih povijesnih podataka. Tako se zna da su na prijelazu 14. u 15. st. iz Voćina u Beču studirala 4 studenta.

Dio crkve na Szabinoj fotografiji iz 1914.

Uostalom Voćin je pripadao arhidiakonatu Vaška zagrebačke biskupije. Prije dolaska Turaka u njemu su bile tri crkve, ali uz župnika još po tri kapelana i prebendara. Osim župne crkve Sv. Nikole postojala je franjevačka crkva sa samostanom, a za treću se zna samo da je bila redovnička. Najbolje se sačuvala franjevačka crkva, što znamo iz popisa napravljenog 1698., gdje se govori o porušenom franjevačkom samostanu (neki kroničari tvrde da je Turcima služio kao kamenolom) uz koji je bila prislonjena crkva posvećena Svim Svetima. Govori se da od crkve postoje zidovi i neko isječeno kamene koje su Turci iskopali i pripremili za popravak tvrđave. Svod joj je bio porušen, a s južne je strane imala priključene tri kapele koje su bile razvaljene. Uz nju je bio i zvonik koji je kao i crkva bio bez krova.

Sve dosadašnje obnove crkve

Nakon odlaska Turaka franjevci iz Velike su u Voćinu najprije sagradili drvenu crkvu. Obnova najbolje očuvane franjevačke crkve počela je, čini se, 1743., a većim je dijelom završena do 1748., kada je u Osijeku

nabavljen kip Bogorodice, za koji se vjeruje da je čudotvoran, a potpuno je dovršena 1757. kada su uređene kapele. Ta obnova nije nipošto bila faksimilska, obnovljeni su zidovi i upornjaci, na pročelju sazidan novi zabat s lunetom i novi zabatni zid iznad tzv. trijumfalnog luka ispred svetišta. Krovište relativno malog nagiba pokriveno je šindrom, baš kao i kapa zvonika. Lađa, svetište i kapele prekriveni su ravnim stropom. Čini se da je postojala namjera da se crkva presvodi, jer je luneta s pročelja osvjetljavala samo unutrašnjost krovišta. U svetištu su prozori bili dijelom zatvoreni, a u njemu je postavljen veliki drveni oltar. Postavljena su i dva manja oltara ispred svetišta, uz trijumfalni luk. Sjeverno od crkve bio je izgrađen župni stan, a južno uređeno groblje. U takvom je stanju crkva ostala do kraja 19. st., osim što je, ne zna se kada, bilo postavljeno pjevalište s orguljama.

Obnova je započela nakon što je 1885. nabavljen novi kip Gospe Lurdske i privremeno postavljen u kapelu. Tako je 1893. keramičkim pločama popločen pod crkvene lađe, a novi Gospin kip postavljen na glavni oltar. Do 1903. postavljen je novi neogotički glavni oltar, a zamijenjena su i oba pomoćna. Postavljena je i nova propovjedaonica i krstonica. Na zgradi su značajniji radovi obavljani pošto je 27. rujna 1905. u zvonik udario grom koji je s njega srušio križ, ali u unutrašnjosti oštetio i strop i pod. Tada je izmijenjen izgled tornja i crkvenog interijera, a dijelom i crkva izvana. Na toranj je postavljen novi neogotički krov sa zabatima i satovima. U unutrašnjosti je ravni strop zamijenjen lažnim svodom "u gotskom stilu". U svetištu se oblik svoda može uočiti prema fotografijama koje je snimio Gjuro Szabo, a presjek s konstrukcijom na arhitektonskoj snimci iz 1914. Oblik svoda u lađi može se uočiti i na fotografijama nakon II. svjetskog rata prema ostacima oslikavanja. Potpu-

no su otvoreni djelomično sazidani otvori.

Još je jedna obnova na crkvi obavljena 1927. i 1928. Popravljeni su kontrafori, a na kapelama otvoreni novi prozori. Dva su izgrađena prema tragovima u zidu, a jedan prema analogiji. Valja reći da su 1933. na trijumfalnom luku bile izrađene i freske.

Rekli smo već da je crkva zapaljena u ratnim zbivanjima 1944. i da je tada ostala bez krova. Nije pouzdan ni točan datum rušenja (najčešće se spominje 8. svibnja), no to je vjerojatno uzrokovano činjenicom da je vijest o paljenju crkve bila dio ratne propagande. S obnovom se inače dosta otezalo, a u Voćinu nije bilo ni župe s kojom se najprije upravljalo iz Podravske Slatine, a potom iz Čačinaca. Crkva je postupno propadala, a jedino je Konzervatorski zavod iz Zagreba u nekoliko navrata radio fotografsku dokumentaciju, a 1962. crkvu upisao u registar spomenika kulture.

Tek je 1963. dozvolom vlasti postavljen u Voćinu novi župnik koji obnavlja vjerski život, a istodobno i nastoji obnoviti te osnovnoj svrsi vratiti spaljenu i opustošenu crkvu. Ali u tome su ga ometali politički obojeni stavovi i ondašnja službena odbojnost prema crkvi. Ipak novi je župnik odmah očistio ruševine, prostor ogradio i zatražio obnovu. Godinu dana poslije obnovljen je župni dvor te se pokušalo obnoviti zvonik. Započelo se s izradom konzervatorskog elaborata koji je 1965. izradila Danica Krstić, dipl. ing. arh., konzervatorica iz osječkog Zavoda za zaštitu spomenika kulture. To je bio korektan elaborat s povijesnom analizom, kronološkim razvojem i valorizacijom te prijedlogom obnove. Na temelju tog elaborata posebna je komisija, uz protivljenje autorice, odlučila da se crkva konzervira u zatečenom stanju, iako to nije bila praksa za ratom stradale građevine.

Konzervatorski su radovi ipak počeli te nastavljene sljedeće godine. Najprije je pokriven krov tornja, a zid svetišta dograđen je za otprilike 1,8 m. Potom je obnovljen sjeverni zid i djelomično prezidan sjeverozapadni upornjak. Župnik je prizemlje zvonika uredio kao kapelicu i svetište zaštitio nadstrešnicom, ali odbijen mu je prijedlog za pokrivanje crkve.

No 1966. pri Konzervatorskom zavodu u Zagrebu osnovana je posebna komisija za rješenje obnove. Zaključeno je da se nastavi s istražnim radovima i napravi projekt natkrivanja. U 1968. provedena su arheološka istraživanja i crkve i samostana. Tada je otkrivena i izvorna razina poda samostana. Uređeno je prizemlje zvonika, a prof. dr. Sena Sekulić Gvozdanović izradila je idejni projekt obnove crkve. Tada se pojavila i dvojba treba li rekonstruirati kasnogotičke svodove ili sve riješiti nekom suvremenom konstrukcijom. Problem je bio u tome što nije postojalo dovoljno elemenata za potpunu rekonstrukciju gotičkog svoda. Stoga je projektantica izradila idejni projekt s dvije varijante – za rekonstrukciju i za tzv. kreativnu varijantu.

Zbog velikih je troškova crkva zatražila dozvolu da se izradi krov s metalnom konstrukcijom koju su donirali Hrvati iz Gradišća. Dozvola za obnovu prema idejnom projektu izdana je 1971., a radilo se, kako se onda isticalo, o "varijanti idealne rekonstrukcije vladislavske gotike". Izuzet je jedino svod svetišta za koji nije bilo dovoljno podataka pa je odlučeno da se rekonstruira sa slobodnim formiranjem visine tjemena.

Radovi su započeli 1972. obnovom tornja, a potom je montirana metalna krovna konstrukcija te prekrivena siporeksom i eternit pločama. Nakon toga je ožbukano pročelje, uređen glavni portal i ostakljeni prozori. Slijedilo je žbukanje unutrašnjosti i betoniranje poda 1977. Tada su uređeni portali na sjevernim crkvenim vratima i na ulazu u sakristiju u pri-

zemlju zvonika. Time je obnova zapravo bila završena, a još se nekoliko godina uređivala i opremala unutrašnjost. Crkva je, kao što smo rekli, posvećena 1984., a krajem 1991. ponovno je bila u ruševinama.

Pripreme za sadašnju obnovu

O potrebi obnove voćinske crkve zaista nije bilo nikakve dvojbe jer riječ je jednom od najvažnijih primjera kasnogotičke arhitekture u Slavoniji. U tom je dijelu Hrvatske gotovo dvjesto godina osmanlijske

Ostaci crkve na početku obnove

vlasti ostavilo malo primjera povijesnih građevina, iako se mora reći da uglavnom nije bilo primjera namjernog rušenja. Osim svoje graditeljske vrijednosti, župna je crkva u Voćinu i pastoralno središte cijelog kraja, a od kraja 19. st. do II. svjetskog rata, pa od obnove župe 1963. do današnjih dana, voćinska je Gospa redovito cilj hodočasnika iz cijele zapadne Slavonije.

Inače se Voćin nalazi u zemljopisnom središtu Požeške biskupije (utemeljene 1997.), a biskup dr. sc. Antun Škvorčević dao mu je značenje biskupijskog svetišta. Gospin je kip stradao u ruševinama, ali se od 1940. u Dijecezenskom muzeju u Zagrebu nalazila slika čudotvorne Majke od

Utočišta iz 18. st., koja je 1999. u velikoj pješačkoj procesiji vraćena u Voćin. U blizini crkve izgrađen je kongresni prostor na otvorenome koji otada trajno služi za liturgijska okupljanja. Voćinskoj se Gospi hodočasti tijekom cijele godine, a najpoznatija su hodočašća prve subote u svibnju kada se okupi i do 6000 učenika (najveće dječje hodočašće u Hrvatskoj) i 21. kolovoza kada se s hodočašćima iz dva pravca (iz Požeške kotline i Posavine te iz Podravine) okupi i do 20.000 vjernika.

Stoga je obnova crkve u Voćinu nužna jer se radi o svojevrsnom povijesnom dokumentu svih uspona i padova kulture i civilizacije na tom prostoru, vrijednom umjetničkom djelu graditeljske baštine te vjerskom središtu širega slavonskog prostora.

Nakon ratnih razaranja uobičajena je faksimilna rekonstrukcija arhitektonskih spomenika i ta je metoda potpuno zasnovana na načelima zaštite kulturnih dobara. No pitanje je što to zapravo znači na primjeru voćinske crkve, kasnogotičkog djela 15. st., dijelom obnovljenog sredinom 18. st. u baroku, djelomično restauriranog u historicističkom duhu na početku 20. st., potom urušenom u II. svjetskom ratu i onda obnovljenom u sedamdesetim godinama, s tim što posljednja obnova zbog nedostatka novca nikad nije bila u cijelosti do

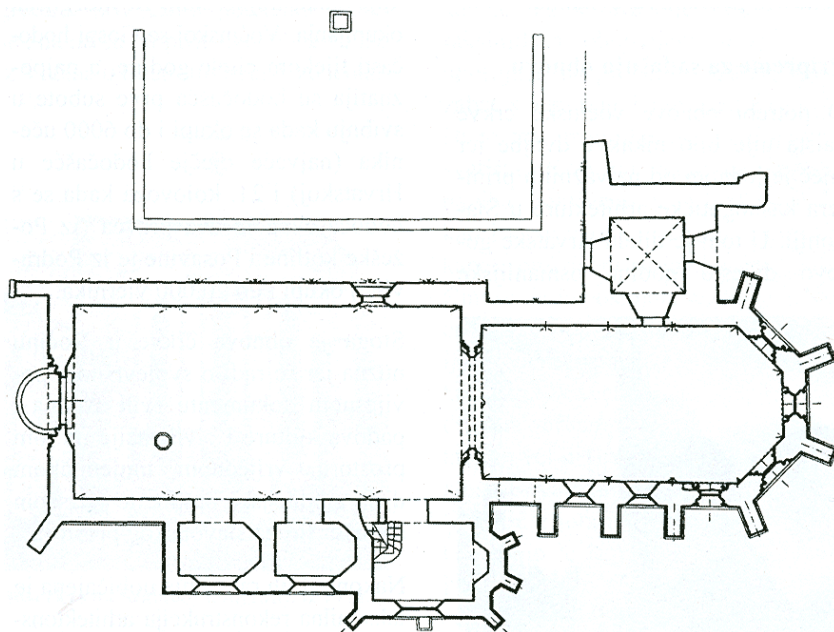

Skica zapadnog pročelja

vršena, a ugrađeno je i neprimjereno krovnište.

gotičke arhitektura toga doba u Hrvatskoj, te stoga ni ona nije imala nekih

stoljeća, odlučilo obnoviti izvorni gotički oblik građevine.

Tlocrt crkve za obnovu

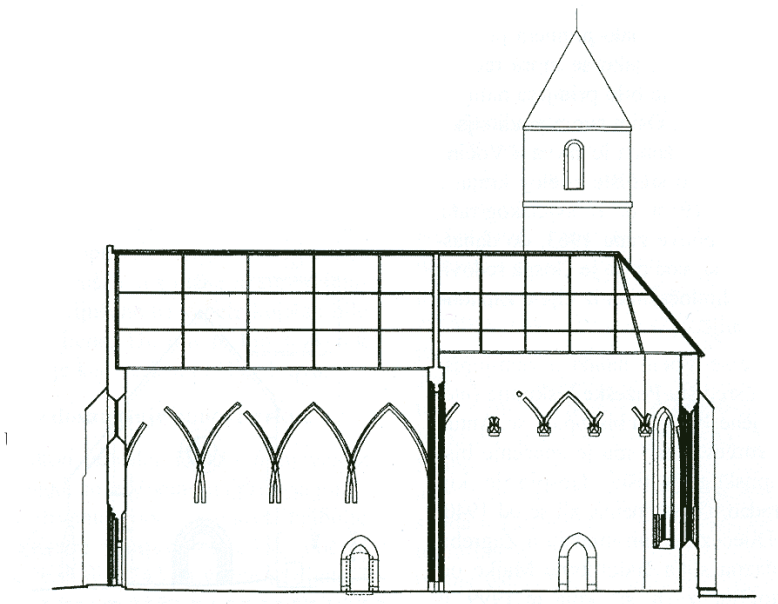
Prva je obnova u 18. st. značila velik financijski napor za Voćin i vratila je crkvi njezinu funkciju, ali nije imala nekih posebnih graditeljskih ambicija ni umjetničkih vrijednosti. Obnova je početkom 20. st. bila ambicioznija, ali relativno skromna u usporedbi s drugim restauracijama

posebnih umjetničkih vrijednosti. Vjerojatno su skromnost i jedne i druge obnove zapravo bile sretna okolnost, jer bi ambicioznija barokna i neogotička obnova sasvim sigurno uništile autentične ostatke kasnogotičke crkve. Stoga se, kao i u obnovi iz sedamdesetih godina prošlog

No ni takva obnova nije prošla bez određenih problema. Crkvu je u Voćinu kao gotičku građevinu i vrijedan povijesni spomenik prvi zapazio i o njoj pisao Ivan Kukuljević-Sakcinski 1858. On je još mogao zapažiti mrežaste prozore s kasnogotičkim motivom ribljeg mjehura. Gjurio Szabo je prvi put obišao crkvu u Voćinu 1907., a kao tajnik Zemaljskog povjerenstva proučio je i fotografirao crkvu 1913. i 1914. kada je u *Savremeniku* tiskao rad: *Voćin i voćinska crkva*. U tom je članku utvrdio da se radi o vrlo kasnom gotskom razdoblju i da je crkva morala biti građena uoči turskog pohoda. U jednom kasnijem djelu razvija dalje svoju misao i razmatrajući gotička kamena rebra zaključuje da "... u bogatim zavojima čini svod – poput svoda u Vladislavskoj dvorani u Hradčinu (Hradčanima)".

Ta je uzgredna Szabova napomena, valjda zbog nesumnjiva ugleda koji je uživao, imala za posljedicu da su je mnogi potpuno usvojili, a Anđela Horvat je 1971. u *Radu JAZU* objavila kako je crkva "djelo vladislavske gotike" i kako su u njoj primijenjeni svodovi slavnoga praškog graditelja Benedikta (Beneša) Rieda. Dakako da nije tvrdila da je crkvu gradio sam Ried, ali je pretpostavljala da je to učinio jedan od njegovih učenika. To je povezala s činjenicom da je Ivaniš Korvin bio povezan s češkim kraljem Vladislavom. Koliko je tvrdnja o "vladislavskoj gotici" crkve u Voćinu potom bila općeprihvaćena, dovoljno je spomenuti da je nedavno navedena i u časopisu *Građevinar* (br. 3/2005.) u prilogu o voćinskoj utvrdi. Prenesena je iz knjige Tomislava Đurića i Dragutina Feletara *Stari gradovi, dvorci i crkve Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema*, tiskanoj 2002.

No to zaista nije točno, a to je nesumnjivo utvrdio prof. dr. sc. Vladimir

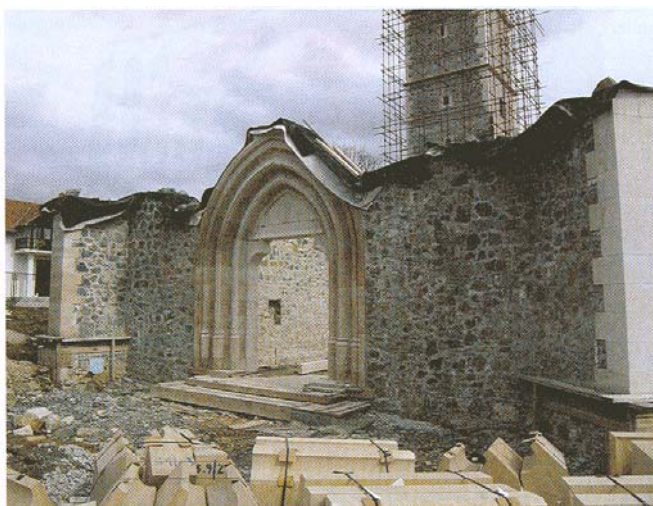
Bedenko u svom radu *Arhitektura župne crkve Pohodaenja Blažene Djevice Marije*, tiskanom u zborniku *Povijesna i kulturna baština Voćina*, koji je 2000. izdala *Matica hrvatska* iz Slatine. Iz tog smo rada i crpili najveći dio povijesnih podataka za ovaj napis. Prof. je Bedenko, inače jedan od autora projektne dokumentacije za obnovu crkve u Voćinu, temeljito proučio sve značajke Riedovih svodova, ali i drugih crkava, posebno franjevačkih, građenih u tom dijelu Europe u vrijeme kad i voćinska crkva. Zaključio je da se Riedovi svodovi razlikuju od prijašnjih samo po tome što rebra imaju dvostruku zakrivljenost i formiraju prostorne a ne plošne krivulje. Ried nije svoju veliku tehničku vještinu, izvanredan prostorni zor i poznavanje geometrije rabio samo kao oblikovni element, već takva visoka rebra ukružuju svod i omogućuju gradnju vrlo tankih i laganih svodova velikih raspona.

O rebrima svodova voćinske crkve se na temelju Szabovih fotografija i kasnijim snimkama stanja te na temelju ostataka ne mogu uočiti nikakvi znakovi prostorne zakrivljenosti. Sličnih svodova ima u susjednoj Mađarskoj (u Siklósu i Pannonhalmi), Sloveniji (Maribor) i Austriji te u Novoj Rači pokraj Bjelovara, Lepoglavi te u crkvi u Iloku. No najbližniji je svod bio mnogo bliže – u svetištu zagrebačke katedrale koji je srušen u potresu 1880., a potom uništen restauracijom.

Inače voćinska crkva ima standardni tlocrt smaostanske crkve s jednobrodnom lađom i izduženim poligonalno zaključenim svetištem, a i tu je kao i drugdje lađu i svetište povezivao nešto niži trijumfalni luk. Lađa je dvostruko dulja od svoje širine (18,9 x 9,4 m), a sličnu proporciju ima i svetište (14,75 x 7,5 m). S južne su strane lađe bile prislonjene tri kapele, veća uz trijumfalni luk, a dvije manje uz nju. Glavni je ulaz bio sa zapada, a sa samostanom, koji je bio na

sjevernoj strani, vezala su je dvoja vrata, iz lađe s klaustrom, a iz svetišta kroz prizemlje tornja. Sličan tlocrt i slične prostorne odnose, uključujući i raspored kontrafora na lađi i svetištu, imaju između ostalih kasnogotičke franjevačke crkve u Nyírbátoru i u Kloštar Ivaniću, s tim što je samo-

nog svetišta iza uskog i visokog trijumfalnog luka davao je prostoru crkve posebnu atmosferu, a vjernicima pozornost usmjeravao na svetište s oltarom. Mreža je rebara u lađi lebdjela u polumraku, a gusto isprepletana i snažna rebra svetišta bila su osvijetljena visokim prozorima.

Obnovljeni glavni portal

stan u Ivaniću s južne strane.

Razrješenje nepoznanica vezanih uz nastanak, gradnju i izgled crkve u Voćinu bilo je nužno za cjelovitu koncepciju njezine obnove.

Koncepcija obnove

Cjelovit projekt obnove, uključujući i izvedbeni, izradio je Zavod za graditeljsko naslijeđe Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a autor su prof. dr. sc. Vladimir Bedenko, dipl. ing. arh. i mr. sc. Boris Vučić-Šneperger, dipl. ing. arh. U razgovoru s mr. Vučić-Šnepergerom i na temelju projektne dokumentacije saznali smo sve podatke vezane uz njezinu obnovu. Rekli smo već da je planirana obnova izvornoga gotičkog izgleda građevine. Tako je bilo ocijenjeno da je do rušenja njezina najveća vrijednost bila u interijeru, u uporabi svjetlosti i postizanju prostornog dojma i sakralnog ugođaja u prostoru. Kontrast između prostrane polutame lađe i blistavo osvijetlje-

Sve se to sadašnjom obnovom želi se postići, a želi se vratiti i ugođaj koji je crkva davala tom relativno malom naselju, gdje je dominirala snažnim volumenom i visokim tornjem. Posebno će to istaknuti raščlanjeno južno pročelje lađe kapelama, uskim i visokim prozorima s bogatom dekoracijom te kontraforima s vijencima na svetištu i monumental

Završni radovi na obnovi zvonika

Budući izgled crkve (pogled s jugozapada)

nim, a istodobno jednostavnim zapadnim pročeljem s klesanim portalom.

Namjera je da se što više originalnih dijelova sačuva i ugradi na mjesto s kojega su pali, ali i da se iskoriste svi dijelovi crkve koji nisu srušeni. Stoga se sa skupljanjem, označavanjem i sortiranjem svih originalnih dijelova započelo već pošto je crkva

razminirana 1995., a 1999. injektirani su sačuvani zidovi. Odlučeno je da se crkva rekonstruira do izvorne visine, otprilike do visine iz posljednje obnove, a uništeni dijelovi kamene plastike, uključujući i rebra trebaju se faksimilno obnoviti. Neki dijelovi građevine, ponajprije svod nad lađom i svetištem, izvest će se u oblicima izvornih gotičkih svodova, s

Budući izgled crkve (pogled s jugoistoka)

rebrima u svetištu, ali i bez njih u lađi. Temeljitim se istraživanjima i pregledom dokumentacije pokušalo utvrditi što je moguće i ono što nije moguće izvorno obnoviti. Ali svodovi će se izvesti tako da bude vidljivo da su rezultat rekonstrukcije, a ne sačuvani dio povijesne građevine. U lađi će to biti sasvim jasno jer osim na zidovima (i to samo ondje gdje su rebra dokumentirano postojala) neće biti kamenih rebara, a u svetištu će se to postići odvajanjem plohe svoda od plohe zida. To neće utjecati na autentičnost doživljaja, a u proreze se može smjestiti i rasvjeta. Crkva će biti obnovljena u izvornoj visini srednjovjekovne građevine, s višom lađom i nešto nižim svetištem. Predviđeno je da se zvonik obnovi do visine koju je imao do rušenja u Domovinskom ratu, a kapele do visine rebara. Zidovi će biti prilagođeni rekonstruiranoj visini svoda, tako da će u lađi biti 15,5 m, a u svetištu 14,4 m ili za 0,8 m niži od 1991.

Krovište će se rekonstruirati u dva jednaka dijela jednakih nagiba, više krovište nad lađom, a niže nad svetištem, a predviđen je pokrov biber crijepom.

Zabat na pročelju bit će se isti kakav je bio u posljednjoj obnovi, a izvest će se i začelni zabat koji nad trijumfalnim lukom odvaja krovište i svetišće. Oba će zabata biti 30 cm viša od plohe krova, upravo onako kako se gradilo u vrijeme kada je crkva prvi put građena.

Posebna su tema kapele čiji će se ulazi rekonstruirati s izvornim lukovima obrubljenim klesancima. Prozori manjih kapela bit će rekonstruirani onako kako je to učinjeno 1928. Velika će kapela izgledati kako je izgledala krajem turskog razdoblja prije nego što su iz njezinih kontrafora izvadeni kameni. To ujedno znači da će biti rekonstruirano svih njezinih pet kontrafora. Rekonstrukcijom središnjeg kontrafora otvorit će se i dva srednjovjekovna gotička prozora na južnom pročelju, a ne samo jedan kako je to učinjeno 1928. i

stajalo do rušenja. Nad kapelama će se izvesti jednostrešni krovovi, zajednički niži nad malim kapelama, a viši nad velikom kapelom. Krovovi će se naslanjati nad zid i neće biti spojeni s krovom lađe.

Predviđena je i faksimilna rekonstrukcija konzola s petama rebra svoda klaustra, ali zasad ne i ostatak klaustra. Eventualni projekt novog trijema južne strane klaustra crkve u dimenziji izvornog hodnika, te eventualni projekt njegova istočnog i zapadnog krila, moguć je tek nakon temeljitih arheoloških istraživanja. Kontrafori svetišta i vijenci na zidovima i kontraforima rekonstruirat će se u izvornom obliku, a ostali dijelovi crkve i zvonika, koji su građeni od grubog kamena, bit će žbukani. Dakako da će se faksimilno obnoviti svi gotički elementi: glavni portal, pročelje, unutarnji portali i svi prozori, kao i niša u svetištu. Predviđa se da će pjevalište iz 19. st. biti izvedeno u negdašnjim dimenzijama, ali kako su nepoznati izgled, oblik i materijal bit će projektirano u sklopu unutarnjeg uređenja crkve.

Rebra rekonstruiranog svoda trebala bi se izraditi od umjetnog kamena, a plohe svodova od ferocementa. Planirano je i podno grijanje te odgovarajuća izolacija tavana koja može biti izvedena ili izolacijom svodova ili same krovne konstrukcije.

Dakako da je najveća pozornost posvećena izboru odgovarajućeg kamena koji bi po svojoj strukturi odgovarao postojećim i sačuvanim dijelovima. Priželjkivao se bihacit, no kako proizvođač takvog kamena u Bihaću nije pouzdan za isporuku većih količina, izbor je pao na kamen teneliju iz kamenoloma pokraj Mostara s kojim je obnovljen i mostarski Stari most.

Osnovne informacije o dosadašnjoj obnovi

Za osnovne informacije o dosadašnjoj obnovi obratili smo se mr. sc. Božici Marić, dipl. ing. građ., iz

Conex d.o.o. iz Zagreba, koja je na obnovi voćinske crkve voditelj konzaltinga i glavni nadzorni inženjer. Ona nas je izvijestila da je obnova počela u kolovozu 2002., a svečano je polaganje kamena temeljca, koji je 1998. blagoslovio papa Ivan Pavao II., obavio biskup dr. sc. Antun Škvorčević zajedno s Paulom Ibyjem, biskupom iz Gradišća. Bilo je nazočno mnogo svećenika i vjernika i pedesetak gostiju iz Gradišća u Austriji koji su značajno potpomogli obnovu crkve sedamdesetih godina prošlog stoljeća.

Investitor je inače Požeška biskupija i Rimokatolička župa Pohođenja Blažene Djevice Marije iz Voćina, a

financiralo Ministarstvo kulture, a kamen za obnovu Ministarstvo mora, turizma, prometa i razvitka. Ukupno ugovorena svota za obnovu nešto je veća od 28 milijuna kuna, a dosad je izvedeno i plaćeno nešto manje od 13 milijuna kuna (bez PDV-a). Bilo je mnogo pripremljenih radova i radova koji nisu bili predviđeni troškovnikom. Dosad je u cijelosti obnovljen zvonik koji je pokriven bakrom, a na vrh je postavljen pozlaćeni križ s jabukom. Obnovljeni su i zapadni portal i portal prema klaustru te svi zidovi lađe i svetišta zajedno s kontraforima sve do prvih vijenaca. U to smo se i sami uvjerali za nedavnog posjeta. Svi su radovi bili prekinuti ti-

Budući izgled interijera crkve

uime biskupije radove vodi mons. Josip Devčić, tadašnji vikar biskupije. Projektante smo već spomenuli (oni obavljaju i projektantski nadzor), a izvoditelj je *Ing-grad* d.o.o. iz Zagreba s glavnim inženjerom Dragicom Barišić, dipl. ing. građ. Za rezanje kamena zadužena je kamenorezačka radionica Marnike Fiorentina iz Zadra, a za klesanje klesarska radnja *Rez* iz Zagreba. Konzervatorski nadzor obavljaju Ratko Ivanušec, prof., iz Konzervatorskog odjela u Osijeku i Zoran Fumić, dipl. ing. arh., iz nadležnoga Konzervatorskog odjela u Požegi. Radove je dosad

jekom zime i uskoro se trebali nastaviti. Završetak će obnove ovisiti o količini raspoloživog novca.

Mr. Marić nam je rekla kako je bila iznenađena kada je u crkvi zatekla goleme rupe izazvane eksplozijom. Stvorili su se zaista vrlo duboki krateri na mjestima gdje je bio postavljen eksploziv.

Inače su arheološki istražni radovi obavljani u lađi crkve i svetišta krajem lipnja i početkom srpnja 2002. Radove je izvodio Institut za arheologiju na čelu s dr. sc. Željkom Tomičićem. Radilo je 7 arheologa i 12 radnika. Dokumentirani su brojni

nalazi, posebno brojni grobovi od srednjovjekovnih do baroknih, ali i dva paljevinska iz kasnoga brončanog doba. Bilo je i dijelova gotičkih rebara (ukupno 6), ulomaka keramike, novčića, medaljica... Istražnim je radovima utvrđen oblik gotičkog popločenja s opekama (24 x 24 x 5 cm) koje je ispod baroknog popločenja (nalazilo se ispod onog iz 20 st.) sačuvano gotovo u cijelosti. Na temelju toga dokumentiranog nalaza donesena je odluka da se pod crkve, umjesto kamenim pločama, izvede na isti način.

Na samim počecima bilo je problema s nepotpunim istražnim radovima. Nije naime bila ispitana nosivost temelja i ostataka zidova, kao ni mogućnost uporabe izvornog kamenog materijala. Tako je projektante, izvođitelje i nadzorne inženjere iznenadilo stanje temelja sjevernog i zapadnog zida crkve, što je utvrđeno nakon potpunog raščišćavanja i otkopavanja. Temelje je trebalo većim dijelom, a ponegdje i u cijelosti, potpuno prezidati. To je rađeno uz negodovanje konzervatora, posebno stoga što je stanje na većini poznatih srednjovjekovnih lokaliteta znatno

bolje. Tome je pridonijela snaga eksplozije s pomakom zidova u odnosu na temelje i dugogodišnji utjecaj atmosferskih utjecaja koji su ispirali vezivo zidova i temelja. Vjerojatno se radilo i o srednjovjekovnom "fušeraju". U svetištu je betonski pod koji je bio postavljen na nestabilnu "šutu" u eksploziji djelovao poput razornog diska. Posebno su iznenađenje za sve sudionike obnove bili rezultati laboratorijskog ispitivanja pohranjenih kamena klesanaca koji su bili predviđeni za ponovnu ugradnju. Utvrđeno je naime da se ne mogu upotrijebiti čak ni kao građevni materijal. Velika je količina kamena izvučena iz ruševina te označena i složena. No dugogodišnje je stajanje krhkog pješčara izazvalo daljnje propadanje. Tijekom posljednjeg pregleda sav je kamen presložen i pohranjen ispod nadstrešnice da bi se spriječilo njegovo daljnje propadanje. Jedan će se dio ipak ugraditi, a drugi čuvati za stalnu izložbu kamene plastike.

Na kraju valja reći nešto i o površinama crkve. Crkva ima 453,02 m² ploštine, od čega lađi pripada 180,13 m², svetištu 109,9 m², kapelama

45,38 m², pjevalištu 46,4 m², dok prizemlju i četirima katovima zvonika visokog 36,1 m pripada 71,21 m².

Htjeli smo svakako o obnovi razgovarati i s mons. Josipom Devčićem, ali u tome nismo uspjeli jer je bio odsutan. Stoga smo telefonom razgovarali s voćinskim župnikom vlč. Željko Strnakom. Od njega smo saznali da nastavak radova očekuje krajem svibnja i da se svi vjernici posebno raduju obnovi svetišta i crkve mučenice. Inače do Domovinskog rata župa je imala od 450 do 500 vjernika. U ratu ih je ubijeno 45, najviše u noći kada je crkva minirana, a neki se vode kao nestali. Naselje zapravo nije imalo nikakve prave perspektive. No tijekom 1992. pa sve do 1999. Voćin su naseljavali Hrvati s Kosova, iz župa Letnica i Vrnavokolo, ali i neke obitelji iz Bosne. Danas župa ima 2050 stanovnika i veliki je broj onih koji se okupljaju na nedjeljnim i blagdanskim misama, a sve vesele i velika hodočašća. U župi ima mnogo novorođenčadi. No ima mnogo zabrinutosti za krov nad glavom, a muči ih i nedostatak radnih mjesta.

Branko Nadilo

Slike: B. Nadilo i arhiv projektanta